

Становлення Неемії як лідера і відновника руїн в епоху лиха і приниження

[Неем. 1]

Анотація. Цю статтю присвячено завжди актуальній темі становлення лідера на прикладі Неемії – людини, завдяки якій Єрусалим та Юдея почали заліковувати рани після глибокого занепаду і приниження. Яким був шлях трансформації Неемії з успішного наближеного до царя службовця в благополучних Сузах у подвижника, який сприйняв біль своїх співвітчизників як свій особистий і взявся планомірно вирішувати системні проблеми рідного краю? У статті зроблено спробу дати відповідь на це запитання. Автор звертає увагу на стадії, які пройшов Неемія, перш ніж став відновником руїн.

Ключові слова: молитва, Неемія, стіни, відновлення, лідер, заповіт, Артаксеркс

Title: “Nehemiah’s emergence as a leader and restorer of the ruins in a time of distress and humiliation (Nehemiah 1).”

Abstract. This article is devoted to the ever-relevant topic of becoming a leader, using Nehemiah as an example of a man who helped Jerusalem and Judea to begin to heal after deep decline and humiliation. What was the path of Nehemiah’s transformation from a successful servant close to the king in prosperous Susa to a reformer who perceived the pain of his compatriots as his own and began to solve steadfastly and purposefully the systemic problems of his native land? The article attempts to answer this question. The author draws attention to the different stages that Nehemiah had gone through before he became the restorer of Jerusalem’s walls.

Keywords: prayer, Nehemiah, walls, Jerusalem, restoration, leader, covenant, Artaxerxes.

**В'ячеслав Герасимчук, доктор богослов'я (PhD), викладач старозавітних дисциплін в Одеській богословській семінарії (Одеса, Україна).
ORCID: 0000-0001-6501-0734.**

ВСТУП

◆ За весь час викладання Старого Завіту я не зустрічав жодного студента, який назвав би Неемію своїм улюбленим біблійним героєм. Мене це і дивує, і не дивує одночасно. Дивує, бо цей старозавітний персонаж зробив надто суттєвий внесок в епоху, яку сміливо можна назвати його ім'ям,^[1] щоб не зачепити відповідних струн у душі хоч когось із моїх студентів. Не дивує ж цей факт через наявність на біблійному персонажному небосхилі більш великих зірок, які з точки зору сюжету, наративних акцентів і обсягу написаного про них матеріалу все-таки виблискують яскравіше.

Утім, про масштаб особистості можна судити тільки за більш безпосереднього вивчення як окремо взятих героїв, так і їхньої епохи. За такого підходу до дослідження життя і служіння Неемії можна розглянути, що вдає із себе Неемія і його праця на благо народу. Не думаю, що буде перебільшенням застосувати до Неемії характеристику, дану в Іс. 58:12: «і будуть тебе називати: Замуровник пролому, направник шляхів для поселення». В історії свого народу Неемія назавжди залишиться одним із найзначніших реформаторів, лідером, завдяки організаційним і подвижницьким зусиллям якого зруйновані стіни Єрусалиму були відновлені, а саме місто знову наповнилося людьми. Ці звершення сталися не тоді, коли моральний дух народу був на підйомі, а в доволі песимістичний період, коли ніхто не поспішав відбудовувати зруйновані мури в Єрусалимі та виводити народ з глибокої кризи.

У досить рідкісному для старозавітної літератури жанрі мемуарних записів Неемія розповідає про те, як він, державний чиновник Персидської імперії, пройшов шлях від периферійної фігури з точки зору інтересів і проблем своїх єдиноплемінників у Юдеї (при цьому перебуваючи в центрі імперії) до особистості, для якої відновлення батьківщини праотців стало справою життя.^[2] У тексті книги Неемії такі слова, як «стіна» («стіни») і «будувати» («побудував» тощо) трапляються понад 30 і 20 разів відповідно. Вони визначають основний напрямок діяльності Неемії, який він сам сформулював, звертаючись до Артаксеркса з проханням: «якщо це цареві вгодно, і якщо раб твій уподобаний перед обличчям твоїм, то пошли мене до Юдеї, до міста гробів батьків моїх, і я відбудую його!» (Неем. 2:5).

Про те, яким чином Неемія став на шлях здійснення цієї місії, піде мова в цій статті. У фокусі цього матеріалу буде обговорення дій

[1] І ім'ям Ездри, звісно.

[2] Див. статтю, що аналізує особистісні характеристики Неемії на основі текстів, написаних від першої особи, у книзі Неемії: Barbara M. Leung Lai, "I-Voice, Emotion, and Selfhood in Nehemiah", *OTE* 28/1 (2015), 154-167.

Неемії, описаних у першому розділі його книги, а саме стартових спонукальних мотивів Неемії, пробудження його інтересу до долі Єрусалиму і перших кроків Неемії до реалізації ідеї про допомогу його історичній батьківщині.

СІМ КРОКІВ ВІД ЧАШНИКА ДО ВІДНОВНИКА РУІН

◆ Є герої Біблії, характер яких відкривається поступово від події до події. Неемія належить до іншої категорії, до якої входять ті персонажі, чий характер і тип особистості проявляються з перших описових рядків про них. Неемія одразу постає перед читачем як людина молитви, що володіє чуйним серцем, смиренністю і бажанням бути корисним своїм одноплемінникам. Подальші (авто)біографічні пасажі тільки підтверджують і підсилюють образ Неемії як рішучого й далекоглядного лідера, здатного приймати несподівані рішення, коли справа стосується важливих питань. Завдяки мемуарному стилю опису образ автора і головного героя виступає виразніше, ніж, наприклад, портрет Ездри в його книзі.^[3]

Неемія («Господь утішає»), син Гахалії, починає свою книгу з короткої довідки про зустріч, що дала поштовх ланцюгу рішень і подій, у яких йому довелося, причому з його власної волі, відігравати ключову роль. Неемія повідомляє читачеві про час і місце цієї зустрічі – місяць кіслев 20-го року правління Артаксеркса (445 р. до н.е.) і престольне місто Сузи, де була зимова резиденція перських царів, – але нічого не говорить про рід своєї діяльності та причини перебування в Сузах. Про все це він незабаром повідає, але поки що він поспішає повідомити про більш суттєву справу.

У міру того, як ми заглиблюємося у виклад цієї справи і реакцію Неемії на звістки про батьківщину його предків (Юдею), ми можемо спостерігати процес розкриття лідерського покликання в оповідачеві. Зазвичай цей процес лишається за кадром, набагато частіше лідер відкривається для зовнішніх уже в момент демонстрації своїх лідерських якостей, але Неемія дозволяє нам, своїм читачам, простежити покроково його шлях від жителя Суз, нехай і доволі помітної персони в цьому місті, до того часу, коли він візьметься за здійснення своїх лідерських повноважень в офіційному статусі.

^[3] «Мемуари присвячені не лише тому, що сталося, а й тому, як ці події відчувалися письменником. По суті, мемуари розповідають не про те, що відбувається, а про людину, з якою це відбувається. Мемуари зазвичай підживлюються емоціями і деталями, що стосуються відчуттів чи почуттів... Те саме можна сказати і про мемуари Неемії, які служать літературним засобом для фіксації сильних емоцій – як маркерів конструювання індивідуальності Неемії». Leung Lai, "I-Voice, Emotion, and Selfhood in Nehemiah", 157-158.

1. Неемія виявляє щирий інтерес до долі свого народу і своїх одновітців

Неемія міг вибрати будь-яку (значну) подію свого життя, щоб почати розповідь про себе. Він міг спочатку викласти частину своєї генеалогії або вразити читача повідомленням про високе становище, яке він займав при дворі перського царя. Замість цього стартовим моментом для своєї книги він вибирає зустріч із групою євреїв, що повернулася з Єрусалиму, серед яких був його брат Ханані.^[4] І перше, що робить Неемія з описаного ним у його книзі, – ставить запитання: «І запитався я їх про юдеїв, що врятувалися, що позастали від полону, та про Єрусалим» (Неем. 1:2).

Дуже багато можна сказати про людину за запитаннями, які вона ставить; не менше можна сказати про неї за запитаннями, які вона уникає ставити. Неемія не боявся задавати запитання, відповідь на які може вивести його зі стану рівноваги або спонукати до певних емоційних і практичних реакцій.

Неемія не просто задає, а порушує питання, яке його щиро хвилювало. Його дуже цікавила доля юдеїв, особливо тих, хто повернувся з вавилонського полону і перебував у Єрусалимі. Він напевно знав про труднощі й проблеми, пов'язані насамперед із ворожим ставленням з боку самаритянської влади, яка ще до народження Неемії, в епоху Зоровавеля, всіляко «послабляла руки» будівничих храму й залякувала їх, а пізніше зайняла вичікувальну позицію.^[5]

Якби Неемія жив тільки своїми інтересами, що стосуються його безпосередніх вигод і сподівань, навряд чи б він щиро цікавився, як там живеться його побратимам на історичній батьківщині. Але Неемія без жодних примх задає своєму братові Ханані хвилююче для нього запитання, яке можна розбити на кілька підпитань: «Як життя у вцілілих юдеїв? Як місто? Відновилося чи ні?». У будь-якій справі, будь-якій царині люди, які роблять великий внесок і приносять багато користі, передують своїм подвижницьким зусиллям на благо іншим запитаннями подібного роду.

^[4] Деякі дослідники припускають, що Ханані не був рідним братом Неемії, а одноплемінником, проте Неемія називає Ханані своїм братом не тільки в Неем. 1:2, а й у Неем. 7:2 («наказав я братові моему Ханані»). Скоріш за все Ханані та Неемія були братами. Див. Jacob M. Myers, *Ezra-Nehemiah* (New York: Doubleday, 1965), 93.

^[5] Див. Gary N. Knoppers, *Jews and Samaritans: The Origins and History of Their Early Relations* (New York: Oxford University Press, 2013), 138-140; Marianna Bala'a, «Sanballat: The Archenemy of Nehemiah». Armstrong Institute of Biblical Archeology. <https://armstronginstitute.org/334-sanballat-the-archenemy-of-nehemiah>

2. Неемія чуйно сприймає проблеми інших і реагує на їхні потреби

«А вони сказали мені: позасталі, що лишилися з полону, там в окрузі, живуть у великій біді та в ганьбі, а мур Єрусалиму поруйнований, а брами його попалені огнем... І сталося, як почув я ці слова, сів я та й заплакав, і був у жалобі кілька днів...» (Неем. 1:3-4). Реакція Неемії одразу дає зрозуміти читачеві, у чому полягали справжні пріоритети автора книги.^[6] Граббе вбачає в печалі й плачі Неемії типову реакцію будь-якого благочестивого юдея.^[7] Однак за подальшими діями Неемії можна зробити висновок, що його відгук на почуту оцінку ситуації в Єрусалимі перевершував прояв розбиття і нарікання у середньостатистичного благочестивого юдея. Точнішу характеристику здійсненого впливу повідомлення про тяжке становище Єрусалима на Неемію можна знайти в тлумаченні Маєрса, який вважає, що ця, як він пише, «доволі типова й очікувана від релігійних лідерів» реакція «вказує на чутливу натуру цієї людини [Неемії], а також на якість її віри».^[8] Саме ця комбінація особистісних властивостей – чутлива натура і якість віри – лежить в основі характеру лідера, реформатора, перетворювача, який сприймає потребу інших людей як особистий виклик, що потрібно прийняти.

У словах «сів», «заплакав», «засмучений», «постився» чути відгомони траурного ритуалу (порів. 2 Самуїл. 1:12; Пс. 137:1).^[9] Хоча причиною дій, виражених цими дієсловами, не була звістка про смерть близької людини, для Неемії новини, отримані від Ханані та його товаришів, пролунали як грім серед ясного неба: стародавнє місто царя Давида якщо не мертво, то близьке до смерті!

Цілком ймовірно, що Неемія був вразливою людиною і в уяві у всіх фарбах уявив собі людські біди і приниження на тлі зруйнованих стін і спалених брам. Не буду поспішати з висновками, але все одно ризикну припустити, що Неемія був із категорії тих, хто був рухомим не тільки правилами і принципами, сухо, догматично і трохи відсторонено, а орієнтувався на людей, їхні потреби і проблеми. І якщо Неемія навіть згустив фарби, переносючи словесний опис лиха Єрусалима на уявне полотно, то його точно не можна засуджувати за це. Часом шлях до серця майбутнього лідера/реформатора лежить через вразливість розуму.

[6] Derek Kidner, *Ezra and Nehemiah*, Tyndale Old Testament Commentaries, vol. 12 (Nottingham: Inter-Varsity Press, 1979), 78.

[7] Lester L. Grabbe, *Ezra-Nehemiah* (London: Routledge, 1998), 38.

[8] Jacob M. Myers, *Ezra-Nehemiah* (New York: Doubleday, 1965), 95.

[9] В'ячеслав Герасимчук, «Час мовчання арф: роздуми про 136 псалом», *Богамисліє* 32:1 (2022), 28-29.

3. Неемія відгукується на біль інших у пості та наполегливій молитві

Неемія – один із небагатьох людей, на яких шок діє мобілізуюче. Так, почувши про лихо Єрусалима, він плаче, сумує, але робить це в контексті посту і молитви («постив, і молився перед лицем Небесного Бога» (Неем. 1:4)). У випадку Неемії молитва виконує функцію своєрідної лабораторії преображення. Як зазначає Балентайн, «для Неемії, Даниїла, Якова, Йова та безлічі безіменних попередників у спільноті віри молитися – означає ставати новим та іншим собою».^[10] Дійсно, оскільки молитва спрямована до Бога, то в момент її звершення людина найбільш відкрита до впливу Божого Духа і, відповідно, здатна зазнати перетворювального ефекту згори. Балентайн також вказує на ще одну динамічну особливість молитви – створювати нові можливості не тільки для людини, а й для прояву Божої вірності та залученості до долі того, хто молиться, і його оточення.^[11]

За своїм жанром текст Неем. 1:5-11 є молитвою покаяння, що переходить у прохання. Її можна розділити на кілька частин:

- 1) звернення до Господа;
- 2) сповідання гріхів народу;
- 3) прохання до Бога згадати про заповітний зв'язок із Його народом;
- 4) благання про прихильну реакцію Бога і прохання про успіх.^[12]

У своєму молитовному зверненні Неемія говорить Богові: «Боже великий та грізний, що дотримуєш заповіта та милість для тих, хто любить Тебе...» (Неем. 1:5). Ця доксологічна характеристика перегукується з Повт. 7:9 і Дан. 9:4 і передує сповіді в гріхах народу в

^[10] Samuel E. Balentine, *Prayer in the Hebrew Bible: The Drama of Divine-Human Dialogue* (Minneapolis: Fortress Press, 1993), 269.

^[11] Balentine, *Prayer in the Hebrew Bible*, 269. На цій же 269 стор. Балентайн робить більш спірне твердження: «Говорити про молитву як про конститутивний акт, що може змінити характер Бога, означає визнати, що в гебраїстському розумінні Бог відкритий і сприйнятливий до змін. Таке розуміння здебільшого випливає з незмінної готовності Бога бути у стосунках з людством... Якщо не розглядати ці відносини як назавжди встановлені та вирішені божественною волею, Бог повинен зважати на можливість того, що постійна розмова з партнером по завіту може вимагати зміни у Його божественних планах». Обговорення цієї теми вимагатиме написання окремої статті (вірніше, книги або дисертації), однак автор цієї публікації стоїть на тій позиції, що зміна планів Бога не тягне за собою зміну в Його характері. Більше того, коригування планів Бога (Богом) завжди відбувається в рамках Його характеру, який залишається незмінним (Мал. 3:6; Як. 1:17). Почасти це відбувається за давно викладеною ним парадигмою: зміна рішень і вчинків людей відбивається на курсі дій Бога – знову ж таки в рамках Його характеру (Єр. 18:7-10).

^[12] Mervin Breneman, *Ezra, Nehemiah, Esther*, *The New American Commentary*, vol. 10 (Nashville: B&H Publishing Group, 1993), 171.

наступних віршах. Неемія розумів, що якими б численними не були гріхи Ізраїлю, вони ніколи не зможуть зрівнятися (за своїм страшним обсягом) з величчю і милосердям Божим.^[13] Він базує своє розуміння Бога на богослов'ї Тори (Вих. 20:6; 34:6-7; Повт. 5:10), що наголошує на вірності Бога до тих, хто дотримується Його заповідей, проте не знімає умовного аспекту заповіту – у разі недотримання заповідей і постанов народ спіткає кара Божа (Лев. 26:14-41; Повт. 28:15-68). Неемія добре знав про ці дві сторони заповіту – благословення і покарання. Ба більше, на найосновніший прояв покарання (полон) він дивився як на вже пройдений етап, наслідки якого відчувалися і в його дні.

Молитва Неемії має кілька особливостей. По-перше, як уже зазначалося вище, Неемія апелює до Божої милості (*chesed*), заснованої на Його ковенантній любові до Свого народу. Усе, що він говоритиме далі, не мало б сенсу без Божого *hesed*. По-друге, він просить Бога не тільки почути його прохання, а й відкрити очі, щоб слухом і зором, тобто всіма сенсорними каналами, прислухатися до його благання – «нехай же буде ухо Твоє чутке, а очі Твої відкриті, щоб прислухуватися до молитви раба Твого» (Неем. 1:6). По-третє, відтоді, як Неемія почув про тяжку ситуацію в Єрусалимі, він постійно волає до Бога за своїх одноплемінників («я молюся сьогодні перед Твоїм лицем день та ніч за Ізраїлевих синів» (Неем. 1:6)). На якийсь час молитовне предстоання за свій народ стало для Неемії головним завданням, розв'язання якого вбачалося тільки в Божій залученості в долю синів Ізраїлевих.^[14] Нарешті, по-четверте, царський чашник перебував в інтенсивному молитовному режимі впродовж чотирьох місяців (від кіслева до нісана). За цей час Неемія не тільки духовно зріс і визначився з цілями, він ще й дозволив Богові формувати його як лідера зсередини.

4. Неемія відчуває відповідальність за духовний стан інших і не відокремлює себе від народу

У наступній частині молитви Неемія сповідується в гріхах народу і своєї родини. Він не обирає позицію «над» або «осторонь від» народу і насамперед покоління, яке своїми гріхами проклало собі дорогу до полону. Після згадки про гріхи всієї нації він кається в тому, що він і його рідні – «я і дім батька мого» – теж зробили свій внесок у гріховний послужний список усього суспільства. Після цих слів він переходить до сповіді з позиції колективного «ми»: «ми сильно провинилися перед Тобою» (Неем. 1:7).

^[13] Див. Valentine, *Prayer in the Hebrew Bible*, 116.

^[14] На відміну від інших книг, написаних після полону (за винятком 1-2 Хронік), «сини Ізраїлеві» використовується багаторазово як у книзі Неемії, так і в книзі Ездри.

Деякі дослідники проводять паралелі між сповідями Ездри і Неемії (див. Езд. 9:6-15). Так, Марк Тронтвейт виділяє одну суттєву відмінність між ними. У своїй сповіді Ездра, як пише Тронтвейт, хоча «починає з визнання гріха народу як причини вигнання, але все ж таки швидко переходить до визнання конкретного гріха, якого він не розділяв, – шлюбів з іноплеменниками. Неемія, схоже, більше стурбований [загальним] гріховним станом свого народу, ніж симптоматичними проявами гріха. Він сповідує цей гріховний стан просто і лаконічно, як гріхи «проти Тебе»».^[15]

Головним злочином усієї спільноти Юдеї, включно з пращурами Неемії та його самого, було порушення «заповідей, і уставів, і прав, які наказав Ти Мойсеєві, Своєму рабові» (Неем. 1:7). Неемія наводить традиційне позначення всього комплексу повелінь Бога Ізраїлю – заповіді (*mitsvot*), статuti або устави (*hukkim*) і постанови (*mishpatim*) з додаванням визначного артикля «ha» до кожного з цих трьох термінів (Лев. 26:15; Повт. 26:17; 30:16; 1 Цар. 2:3; 6:12).

Невиконання Божих заповідей свідчить про одностороннє порушення заповіту з боку Ізраїлю. Для Неемії, який дивився на історію свого народу з історичної перспективи другої половини V ст. до н.е., було видно весь ланцюжок подій від тотального ідолопоклонства і беззаконня останніх десятиліть перед зруйнуванням Єрусалима аж до сучасної для нього післяполоненої епохи. Щоб бачити себе і своїх рідних невід'ємною частиною цієї історії необхідний щирий дух покаєння і справжній патріотизм, що усвідомлює відповідальність за колективні провали в житті народу, до якого належиш.

5. Неемія клопоче за синів Ізраїлевих, рабів Божих (1:8-10)

Другий звернений до Бога заклик, після прохання почути його молитву, Неемія фокусує навколо слова «пам'ятай». Господь знає і бачить його сьогodнішнього (годішнього), Він чує його молитву, але крім щирості й бажання Неемії допомогти жителям Єрусалима необхідна більш тверда підстава для того, щоб спонукати Всевишнього здійснити благі зміни в долі народу. Дієслово «пам'ятати» (*zakar*) відіграє особливу роль у книзі. Воно використовується 9 разів (1:8; 4:14; 5:19; 6;14; 9:17; 13:14,22,29,31), здебільшого в контексті прохання милості й благо-

^[15] Mark A. Throntveit, *Ezra-Nehemiah. A Bible Commentary for Teaching and Preaching* (Louisville: John Knox Press, 1992), 65. Феншем наводить таке пояснення відмінності позицій Ездри і Неемії щодо їхньої участі в гріхах народу: «Ездра стояв поза кола грішників, але ототожнював себе з ними. Неемія визнав свою причетність до гріха. Це надає його молитві чіткого відтінку чесного визнання грішника. Усі згрішили, навіть прохач та його сім'я». F. C. Fensham, *The Books of Ezra and Nehemiah* (NICOT; Grand Rapids: Eerdmans, 1982), 155.

словення у Господа для Неемії. Як зазначає Люнґ Лай, «уся емоційна сфера слова «пам'ятати» у Старому Завіті означає, що через акт спогаду воно справляє дієвий вплив на сьогодення і майбутнє. Часте використання цього високоемоційного слова в закликах і вигуках виводить на передній план аспекти внутрішнього життя Неемії».^[16] У цьому сміливому акті нагадування Неемія, проте, не дозволив собі нічого неналежного.

По-перше, він міг спиратися на досвід великих попередників (зокрема, Мойсея (Вих. 32:11-13), Давида (Пс. 25:7) і Асафа (Пс. 74:1-2,18)), які нагадували Богові про Його обітниці. По-друге, у Неем. 1:8 і наступних віршах Неемія не відходить від опису дій народу в ковантних термінах, хоча не можна повністю заперечувати, що в нього не могло бути спокуси переключитися на акцентування Божої милості без прив'язки до духовного стану народу. Він вибудовує послідовність дій Бога і народу згідно з Повт. 30:1-10 – послух Ізраїлю в розсіянні («серед усіх цих народів» (Повт. 30:1-2; Неем. 1:8) і зміна стосунків із Богом («коли наверхнетесь до Мене, і будете дотримувати заповіді Мої й виконувати їх» (Неем. 1:9)), після яких мав слідувати спасаючий акт Господа – повернення вигнаного народу на батьківщину (див. Єз. 34:13).^[17]

Неемія використовує вже реалізований момент в історії стосунків Ізраїлю і Бога як основу для вираження свого благання. Напевно, він вбачав у минулому епізоді своєрідну модель правильної реакції на ситуацію, в якій людині (народу) доводиться звертатися до Бога з позиції порушників заповіді. Духовна і богословська зрілість Неемії дала йому змогу зрозуміти, що Божі обітниці щодо всього суспільства Юдеї загалом та єрусалимської громади зокрема поширювалися не тільки на період одразу після полону, а й на його еру. Як попередні покоління починали новий післяполонений етап в історії свого народу з покаяння і смирення перед Богом (Зах. 1:6), так і Неемія повторює той самий шлях – у смиренності сповідується в гріхах усього народу, викуплених «рабів» Божих (Неем. 1:10). «Вони, визнавши свій гріх, виконали умову і «повернулися» до свого Бога. Вони могли претендувати на виконання Його обіцянки. Вони не були чужими. Вони були Його власним народом, який Він Сам викупив... Викуплення (радах), про яке тут йдеться, повернуто назад, за межі нещодавнього відновлення

^[16] Leung Lai, «“I”-Voice, Emotion, and Selfhood in Nehemiah», 160.

^[17] Згідно з Уїрсбі, «у Неем. 1:8-9 він [Неемія] нагадав Богові про Його слова, що містяться у Повт. 28:63-67 і 30:1-10, так само, як ми нагадуємо Господу про Його обіцянку в 1 Івана 1:9. Неемія просив Бога пробачити Свій народ, повернути його на свою землю і повернути йому Свою прихильність і благословення». Warren W. Wiersbe, *Be Determined: Standing Firm in Face of Opposition* (Colorado Springs, CO: David C Cook, 2009), 25.

з Вавилону, до первісного визволення з Єгипту, що навіки закріпило зв'язок між Яхве і Його народом».^[18] Неемія ні на секунду не втрачає ковенантної нитки в молитві. Викуплений народ може покладатися на милість Бога в усі часи.

6. Неемія просить Бога задіяти його в розв'язанні проблем, що виникли в Єрусалимі

Неемія закінчує свою молитву проханням: «Молю Тебе, Господи, нехай же буде ухо Твоє чутке до молитви Твогого раба та до молитви Твоїх рабів, що прагнуть боятися Ймення Твогого! І дай же сьогодні успіху Своєму рабові, і дай знайти милосердя перед оцим мужем!» (Неем. 1:11). Неемія не просто помолився і відсторонився від предмета своєї молитви. Він бачив не тільки потребу, а й можливість послужити своїй історичній батьківщині у вирішенні цієї потреби. Він розглядав молитву як шлях до ключа, який відчинить двері до даних Богом можливостей та ініційованих Ним же сценаріїв змін. Невідомо, скільки разів Неемія молився про Божу активну участь у важкій долі «юдеїв, що врятувалися» (Неем. 1:2), аж доки нарешті не настав слушний момент, виражений словом «сьогодні» – «дай же сьогодні успіху Своєму рабові». Фокус у молитві несподівано зміщується із загального плану стосунків Бога та синів Ізраїлевих до вирішення проблеми та майбутніх дій Неемії.

Неемія усвідомлював серйозність і небезпеку того задуму, якій зародився в його розумі. Першою перешкодою був не хто інший, як цар Артаксеркс, якому він служив. Згідно з Езд. 4:21, цей перський правитель раніше видав указ про припинення відновлювальних робіт у Єрусалимі. Укази відображають політику монарха, а звернення з проханням, що явно суперечить царській політиці, могло виявитися небезпечним.^[19] Однак Неемія не збирався зупинитися на фазі молитви. Він хотів бути інструментом у Божих руках. Як пише Бренеман, «Неемія досяг величч завдяки тому, що просив великих речей у великого Бога і намагався зробити великі справи, покладаючись на Нього».^[20]

Неемія не просто просить Бога прибрати перешкоду у вигляді можливого спротиву і гніву царя, він включає себе в алгоритм здійснення задуму, викладеного в молитві: «дай знайти милосердя перед оцим мужем» (ст. 11). У своєму коментарі на книги Ездри і Неемії Френк Феншем виділяє одну особливість, пов'язану з цією реплікою Неемії: «Виразом «оцим мужем» наприкінці молитви Неемія показує велику різницю між його шануванням свого Бога і його уявленням про свого

^[18] H.E. Ryle, *Nehemiah*, Cambridge Bible for Schools and Colleges. <https://biblehub.com/commentaries/nehemiah/1-10.htm>

^[19] Breneman, *Ezra, Nehemiah, Esther*, 174.

^[20] Breneman, *Ezra, Nehemiah, Esther*, 174.

пана, персидського царя. В очах усього світу Артаксеркс був важливою персоною, могутньою людиною, яка могла ухвалити рішення про життя або смерть. В очах Неемії, який керувався релігійним підходом, Артаксеркс був такою ж людиною, як і всі інші».^[21] Після кількох місяців молитов часовий аспект початку обертання шестерень відповіді на молитви зафіксувався на «сьогодні», а ключовий агент виконання волі Бога висунувся на передній план і являв собою «цього мужа», персидського царя Артаксеркса I.^[22]

7. Неемія діє з Божою допомогою, стаючи одним з інструментів у вирішенні проблем свого народу

Закінчується цей розділ натяком на те, яким чином Бог використовуватиме Неемію як одну зі складових відповіді на його молитву: «А я був чашником церевим» (Неем. 1:11).^[23] Це твердження, як вважає Бренеман, «може бути визнанням того, що Бог уже почав діяти від імені Ізраїлю, поставивши Неемію в таке стратегічне становище, за якого в нього був доступ до царя. Це повинно було підбадьорити Неемію і водночас налякати його (пор. Есф 4:12-14)».^[24] Можливо, Неемія відчував страх, думаючи про те, що йому належить зробити, проте тривалий молитовний марафон підготував його до подальших кроків, які він робить після закінчення чотирьох місяців.

З другого розділу ми дізнаємося, що Бог розташував серце Артаксеркса почати бесіду і поцікавитися причиною печалі Неемії («Чому обличчя твоє сумне?» (Неем. 2:2)). Як це стали практикувати рабини в пізніші часи, Неемія відповів питанням на питання: «Чому не буде сумне обличчя моє, коли місто дому гробів батьків моїх поруйноване, а брами його попалені огнем!..» (Неем. 2:3). «Замість того, щоб розповісти цареві про свої плани, він викликав його співчуття та інтерес питанням

^[21] Fensham, *The Books of Ezra and Nehemiah*, 157.

^[22] Завдяки активному молитовному життю Неемія був чутливий до особливих моментів та можливостей (моментів кайрос) від Бога. У цьому він був схожий на мудрих Іссахарових синів, «що мали розуміння часу, щоб знати, що буде робити Ізраїль» (1 Хр. 12:32).

^[23] «Чашник на Близькому Сході в давнину обіймав дуже високу посаду. Він мав прямий доступ до царя і тому був дуже впливовою фігурою. Тексти та рельєфи зображують чашників при асирійському та перському дворах. Чашник був наближений до царського гарему, а тому часто був євнухом, хоча щодо Неемії жодних даних щодо цього немає. У пізніших джерелах чашник ототожнюється з дегустатором вин. Крім того, він був зберігачем печатки та головним фінансовим чиновником». *Біблейський культурно-історический коментарій. Частина 1: Ветхий Завет*, ред. Джон Х. Уолтон, Виктор Х. Мэтьюз, Марк У. Чавалес (Санкт-Петербург: Мирт, 2011). Електронна версія книги.

^[24] Breneman, *Ezra, Nehemiah, Esther*, 174.

про те, як він повинен ставитися до сумного становища свого родового міста та могил своїх предків. Це була хороша психологія, і Бог використав відповідь Неемії, щоб привернути увагу царя».^[25] Вже в процесі розмови з Артаксерксом Неемія ні на мить не випускає з уваги думку про те, що все, про що він просить царя, – це справа не його, Неемії, а Божа. Тому, коли цар запитує його: «Чого ж ти просиш?», перед тим, як дати відповідь цареві, за якусь секунду-дві до цього, Неемія молиться. «І я помолився до Небесного Бога, і сказав цареві: Якщо це цареві вгодне, і якщо раб твій упадобаний перед обличчям твоїм, то пошли мене до Юдеї, до міста гробів батьків моїх, і я відбудую його» (Неем. 2:5).

Як зазначає Уоррен Вірсбі, Неемія послав Богу одну зі своїх швидких «телеграфних молитов» (4:4; 5:19; 6:9, 14; 13:14, 22, 29, 31), але, продовжує Уїрсбі, «майте на увазі, що ці “надзвичайні молитви” були підкріплені чотирма місяцями посту та молитов. Якби Неемія не був старанний в особистій молитві, його “телеграфні молитви” могли б залишитися без відповіді».^[26] Крім того, можна припустити, що до своєї аудієнції у царя Неемія не тільки чотири місяці молився про можливість задати цікаві для нього питання Артаксерксу, а й планував наперед. За час очікування він усе обдумав і знав, як діятиме. У результаті, промовивши про себе свою експрес-молитву, Неемія без вагань висловив два прохання цареві: «Пошли мене» (Неем. 2:4-6) і «Нехай дадуть мені» (ст. 7-10),^[27] а якщо докладніше, то – пішли мене до Єрусалиму, щоб я облаштував його, і дай мені потрібні документи, щоб я міг дістатися Єрусалиму і мати достатньо матеріалів для будівельних робіт. Цар повністю виконує прохання Неемії, який вбачає ознаку Божої реакції на молитву в податливості Артаксеркса («І дав мені цар в міру того, як добра була Божа рука надо мною» (Неем. 2:8)).

ВИСНОВОК

◆ Історія про те, як почалося служіння Неемії, – яскраве підтвердження того, що Бог працює як на передньому плані людської історії, так і за її кулісами, спонукаючи могутнього царя Артаксеркса І діяти на благо народу Господнього. Цей короткий огляд охоплює півтора перших розділи книги Неемії. Наступні розділи розповідають про те, як Неемія розпорядився ресурсами Небесного Владики, переданими йому за допомоги земного царя.

^[25] Wiersbe, *Be Determined*, 33

^[26] Wiersbe, *Be Determined*, 33. На цій же сторінці автор наводить таку цитату Джорджа Моррісона: «У нього була лише мить для цієї молитви. Тиша була б неправильно протлумачена. Якби він заплющив очі і заверу у молитовній пошані, цар негайно запідозрив би зраду».

^[27] Wiersbe, *Be Determined*, 33.

Цікаво, але на відміну від розповідей про перші кроки на шляху здійснення особливої місії в житті деяких інших героїв Старого Завіту, ми не бачимо яскравих проявів надприродного втручання (теофанія, явище ангела з вісткою від Бога, видіння чи пророче слово), які б ініціювали та/або супроводжували дії Неемії. Звіт Неемії про те, що він зробив для мешканців Єрусалиму та всієї Юдеї, переконливо демонструє, що навіть найзвичайніші події можуть стати контекстом змін і плацдармом для виконання певної місії від Бога. Велике Боже часто відбувається в людському повсякденному, рядовому, нічим особливо не примітному...

Дозволю собі запропонувати читачеві короткий опис реформаторського внеску Неемії. Як Ездра тринадцятьма роками раніше, чашник Артаксеркса, Неемія, в 445 році до н.е. також отримав царське доручення йти до Єрусалиму (див. таблицю «Юдея під владою Персії»).[28] Неемії дозволялося вирушити до Єрусалиму, щоб відновити міські стіни. Роботи, незважаючи на ворожий опір, велися швидко, і місто знову заселяється (Неем 1:1–7:72а).[29] Неемія був затверджений намісником (pecah) (Неем. 5:14). Він повернувся до Персії на деякий час (433) і потім знову прийшов (432) з наступним дорученням, при виконанні якого повинен був розбиратися з деякими порушеннями, які проникли в громаду (Неем 13:4–31). Неемія продемонстрував блискучі здібності адміністратора і лідера, що звертає увагу на деталі і цілеспрямовано домагається поставлених цілей, серед яких можна виділити такі:

- Відновлення стін Єрусалиму
- Сприяння заселенню Єрусалиму
- Здійснення земельної реформи
- Підтримка релігійних реформ Ездри
- Ініціативи щодо виконання установ про суботу
- Заборона змішаних шлюбів

На моє глибоке переконання, для християнської України настає час повнішого розкриття Неемії як діяча, що поєднував вірність Богові з

[28] Про хронологію прибуття Ездри та Неемії до Єрусалиму та їх служіння в ньому точаться давні суперечки. Автор цієї статті віддає перевагу хронологічній першості Ездри. Докладний аналіз В. Н. Калашнікова в статті «Ездра-Неемія? Хронологический порядок книги Ездры-Неемии», *Богословие* 6 (1996), 89-112. Див. також Уолтер Брюггеман, *Введение в Ветхий Завет. Канон и христианское воображение* (Москва: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2009), 476-478.

[29] Див. Лоуренс Шиффман, *От текста к традиции: история иудаизма в эпоху Второго храма и период Мишны и Талмуда*, пер. с англ. яз. Алексея Сиверцева (Москва: Мосты культуры/Гешарим, 2016), 55-56. М. Мангано, ред. *Введение в Ветхий Завет* (Москва: Духовная академия Апостола Павла, 2007), 221-222.

активною реформаторською позицією. Незважаючи на війну, що ще незакінчилася, процес відновлення в нашій країні рано чи пізно почнеться (і десь уже почався), а це означає, що приклад Неемії стане гідним зразком і натхненням для багатьох віруючих, які братимуть участь у великій справі реставрації. Багато лідерів сьогодні відчувають величезний тягар відповідальності і турбот, живуть по-справжньому динамічним і жертвним життям, але мало хто навчився молитися діяльно і діяти молитовно, як це робив Неемія.^[30] Історія Неемії показує, що ця комбінація віри, молитви і справи є важливою умовою для того, щоб Божа благодійна рука виявилася повною мірою і здійснила необхідні зміни.

Юдея під владою Персії

(Усі дати належать до періоду до нашої ери)

Персидські царі	Дата	Події	Посилання на Біблію	Події, які не описані в Біблії
Кір II	539-530	*Підкорення Вавилону (539) * Едикт Кіра (538) * Перше повернення під керівництвом Зоровавеля * Спорудження жертовника * Початок відновлен. храму (537) * Призупинення робіт (536-520)	Дан. 5 Езд. 1-3 Езд.4.23-24	
Камбіс II	530-522			Підкорення Єгипту (525)
Гаумата	522			
Дарій I	522-486	*Пророцтво Аггея та Захарії (бл. 520) * Підтвердження указу Кіра Дарієм I (520) * Завершення відновлення храму (516)	Езд. 5-6 Агг. 1.14-15	* Іонійське повстання (499-493) * Марафонська битва (поразка перської армії) (490)

^[30] Як антиприклад можна навести Соломона, царювання якого почалося з програмної молитви-відповіді на звернення Яхве «проси, що Я мою дати тобі» (1 Цар. 3:5). Молитва при освяченні храму займає особливе місце у духовній біографії цього монарха (1 Цар. 18:23-53). Ми не знаємо, наскільки інтенсивним було молитовне життя Соломона, але згадки про Соломона, що молиться, пропадають у хроніці його подальшого правління. Якщо цей факт відображає динаміку духовності Соломона, то можна зробити висновок, що на тлі величезних досягнень, багатства, мудрості та всіляких перетворень його молитовне життя не відрізнялося особливим масштабом і глибиною (особливо в останні роки правління).

Ксеркс I (Ахашверш)	486-464	Події, описані в книзі Естер (483-471)	Естер 1-10	*Битва при Саламіні (480) *Геродот (485-425)
Артаксеркс I	464-423	* Повернення євреїв під керівництвом Ездри (458) *Приход Неемії до Єрусалиму (445) * Перший термін намісництва Неемії (445-433) * Другий термін намісництва Неемії (433/2-...)	Ездра 7-10 Неемия 1-2 Неем. 3-13 Неем.13.6-7	* Зміцнення могутності Афін (бл. 465) *Сократ (470-399) *Пелопонеська війна (431-404) * Падіння Афін (404) та правління Спарти
Дарій II	423-404	Пророче служіння Малахії		*Платон (428-348) *Арістотель (384-322) * Поразка персів армією Олександра Македонського (битва при Іссі (333))

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Библейский культурно-исторический комментарий. Часть 1: Ветхий Завет, ред. Джон Х. Уолтон, Виктор Х. Мэтьюз, Марк У. Чавалес (Санкт-Петербург: Мирт, 2011). Электронная версия книги.

Брюггеман, Уолтер. *Введение в Ветхий Завет. Канон и христианское воображение*. Москва: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2009.

Герасимчук, Вячеслав. «Час мовчання арф: роздуми про 136 псалом». *Богомыслие* 32:1 (2022): 25-43.

Дрэйн, Д. *Путеводитель по Ветхому Завету*. Москва: Триада, 2003.

Калашников, В. Н. «Ездра-Неемия? Хронологический порядок книги Ездры-Неемии». *Богомыслие* 6 (1996): 89-112.

Мангано, Марк, ред. *Введение в Ветхий Завет*. Москва: Духовная академия Апостола Павла, 2007.

Шиффман, Лоуренс *От текста к традиции: история иудаизма в эпоху Второго храма и период Мишны и Талмуда*. Пер. Алексея Сиверцева. Москва: Мосты культуры/Гешарим, 2016.

Bala'a, Marianna. «Sanballat: The Archenemy of Nehemiah». *Armstrong Institute of Biblical Archeology*. <https://armstronginstitute.org/334-sanballat-the-archenemy-of-nehemiah>

Balentine, Samuel E. *Prayer in the Hebrew Bible: The Drama of Divine-Human Dialogue*. Minneapolis: Fortress Press, 1993.

Breneman, Mervin. *Ezra, Nehemiah, Esther*. The New American Commentary. Vol. 10. Nashville: B&H Publishing Group, 1993.

- Fensham, F. C. *The Books of Ezra and Nehemiah*. NICOT. Grand Rapids: Eerdmans, 1982.
- Grabbe, Lester L. *Ezra-Nehemiah*. London: Routledge, 1998.
- Kidner, Derek. *Ezra and Nehemiah*. Tyndale Old Testament Commentaries. Vol. 12. Nottingham: Inter-Varsity Press, 1979.
- Knoppers, Gary N. *Jews and Samaritans: The Origins and History of Their Early Relations*. New York: Oxford University Press, 2013.
- Leung Lai, Barbara M. “I”-Voice, Emotion, and Selfhood in Nehemiah”. *OTE* 28/1 (2015): 154-167.
- Myers, Jacob M. *Ezra-Nehemiah*. New York: Doubleday, 1965.
- Ryle, H.E. *Nehemiah*. Cambridge Bible for Schools and Colleges. <https://biblehub.com/commentaries/nehemiah/1-10.htm>
- Throntveit, Mark A. *Ezra-Nehemiah. A Bible Commentary for Teaching and Preaching*. Louisville: John Knox Press, 1992.
- Wiersbe, Warren W. *Be Determined: Standing Firm in the Face of Opposition*. Colorado Springs, CO: David C Cook, 2009.